

В. В. Карташов

аспірант

Інституту правотворчості та науково-правових експертиз

Національної академії наук України

ПРЕДМЕТ ДОГОВОРУ УПРАВЛІННЯ ЧУЖИМИ СПРАВАМИ

Стаття присвячена дослідженню особливостей предмета договору управління чужими справами. Піддано критиці підхід до розуміння предмета договору як майна чи майнового блага, адже він концептуально унеможлиблює диференціацію цивільно-правових договорів та зводить нанівець мету побудови їх цілісної системи. На підставі аналізу низки теоретичних праць встановлено, що найбільш виваженою та доктринально обґрунтованою є концепція щодо сприйняття предмета цивільно-правового договору як основної дії чи сукупності дій, вчинення яких призводить до досягнення правової мети договору, адже, по-перше, саме специфіка дій, вчинюваних сторонами договору на виконання його умов, є ключовим критерієм диференціації цивільно-правових договорів, здатним якісно та змістовно відобразити правову природу тієї чи іншої домовленості та відмежувати її від іншої. Запропоновано під предметом цивільно-правового договору розуміти сукупність визначених домовленістю між сторонами найбільш сутнісних дій, що здійснюються на виконання умов договору шляхом впливу на певний майновий об'єкт з метою досягнення правової мети договору та відображають зміст домовленості між сторонами. Запропоновано під предметом договору управління чужими справами розуміти дії юридичного та фактичного характеру, здійснювані управителем у процесі реалізації делегованих установником управління повноважень з управління справами останнього з метою забезпечення упорядкованості справ установника управління у тій чи іншій сфері його життя чи діяльності. Поряд із категорією предмету виокремлено й об'єкт цього договору як самостійну категорію, що відображає те, з приводу чого здійснюється діяльність сторін договору, яка складає його предмет. Запропоновано під об'єктом договору управління чужими справами розуміти послугу, яка полягає в забезпеченні управителем стану впорядкованості й організованості тієї чи іншої сфери діяльності установника управління на підставі делегованих управителеві повноважень.

Ключові слова: цивільні правовідносини, договір, договір управління чужими справами, предмет договору, об'єкт договору, майно, послуга.

Вступ. Одним із найбільш важливих у контексті дослідження специфіки правової природи будь-якого договору є питання про предмет, чітка детермінація якого є ключовою передумовою як для встановлення місця договору в системі цивільно-правових договорів, так і для набуття ним здатності стати повноцінним регулятором певного виду цивільно-правових відносин. Акумулюючи у собі інформацію про суть домовленості між суб'єктами, предмет договору, з одного боку, відіграє роль основного критерію диференціації одного цивільно-правового договору від іншого, а з іншого боку, надає розуміння спектру дій, які повинні вчинити сторони для досягнення мети договору. Саме тому, як слушно з цього приводу зазначається в юридичній літературі, поняття предмета договору повинно стати тією відправною точкою, з якої слід виходити і ученим, і практикам при розгляді

будь-якого питання, пов'язаного з дослідженням певної договірної конструкції [1, с. 183].

Постановка завдання полягає у визначенні та вирішенні теоретико-прикладної проблеми розмежування предмета та об'єкта договору управління чужими справами.

Результати дослідження Аналіз низки наукових джерел свідчить про те, що у цивілістиці склалося декілька основних підходів до розуміння сутності предмета договору. Так, одні дослідники вважають, що предметом договору є певна річ, із приводу якої сторони укладають договір; це майно, яке одна сторона зобов'язується передати іншій стороні, майнові права, виконані роботи, а також виключні права [2, с. 41]. Варто зауважити, що цей підхід знаходить свою підтримку і з боку вітчизняного законодавця, який детермінує предмети абсолютної більшості цивільно-правових договорів

через майно або майнові права (ст. 656, ст. 760, ст. 788, ст. 807, ст. 1030 ЦК України тощо). Разом з тим, таке розуміння предмета договору цілком виправдано піддається критиці іншими дослідниками. Так, ще на початку XX ст. американський вчений Г'ю Евандер Вілліс, досліджуючи особливості застосування поняття «предмет» у правовій площині, зазначав: «У позитивному праві «предмет» – це термін, який використовується для позначення змісту законних прав. Проте іноді, на жаль, термін «предмет» використовується в іншому значенні, для позначення матеріального об'єкта, зокрема, рухомого та нерухомого майна, з якими закон може мати певний зв'язок. Використання терміна в подвійному значенні завжди викликає плутанину» [3, с. 419–420].

Відзначимо, що сучасні вітчизняні дослідники також дотримуються схожих поглядів. Так, на переконання С. І. Шимон, предметом договору (як домовленості, юридичного факту) не можуть бути речі, майно; тому відповідні положення цивільного законодавства не є теоретично виваженими. Вчена цілком слушно наголошує, що визнання речі як такої предметом договору втрачає сенс як з теоретичної, так і з практичної точки зору, оскільки такий предмет непридатний для відображення юридичної природи договору. Предмет договору, умова про який, безперечно, завжди має бути погоджена сторонами, оскільки їй надається значення істотної, з якою пов'язується момент укладення договору і виникнення зобов'язання, повинен відображати головну сутність договору даного виду. Одне й те саме взаємне зобов'язальне правовідношення, наприклад, купівлі-продажу, має кілька майнових об'єктів (товар та гроші), однак предмет договору купівлі-продажу – єдиний. Одна й та сама річ може одночасно виступати об'єктом кількох зобов'язань, приміром, найму, застави і купівлі-продажу, однак договори, з яких виникли ці зобов'язання, не мають єдиного предмета; у кожного з них та взагалі у кожного виду договору є «власний» предмет [4, с. 62–63].

Цілком підтримуючи думку дослідниці, вважаємо, що розуміння предмета договору як майна чи майнового блага не є виправданим та обґрунтованим як із теоретичної, так і з практичної точок зору, адже, по-перше, не усі цивільно-правові договори укладаються щодо обігу майна, у тому числі й досліджуваний договір, який насамперед пов'язаний зі здійсненням специфічної діяльності щодо управління; по-друге,

сприйняття предмета договору як майна концептуально унеможлиблює диференціацію цивільно-правових договорів та зводить нанівець мету побудови їх цілісної системи; по-третє, у цьому випадку має місце безпідставне ототожнення змісту категорій «предмет», під яким у тлумачній літературі традиційно розуміють логічне поняття, що становить зміст думки, пізнання [5, с. 527], і «об'єкт», яким є явище матеріального світу, на яке спрямована певна діяльність, увага тощо [6, с. 495]. Більше того, у доктрині цивільного права позиція щодо відмежування поняття об'єкта договору від предмета договору знаходить значну підтримку серед теоретиків. Так, на переконання Ю. Ходико, під об'єктом цивільно-правового договору, що опосередковує правовий процес переміщення матеріальних та нематеріальних благ (об'єктів цивільних прав) між суб'єктами цивільних правовідносин, можна визначити певне матеріальне або нематеріальне благо, за наявності таких ознак об'єкта цивільних прав, як оборотоздатність (вільні або обмежені в обороті) та можливість їх грошової оцінки, тобто наявність економічної форми товару [7, с. 56]. Натомість О. В. Воробйова, відмежовуючи предмет від об'єкта договору, зазначає, що під предметом договору розуміється основна дія (зобов'язання), яка визначає спрямованість договору: передача майна у власність або в користування, виконання роботи, надання послуги тощо. У цьому випадку той об'єкт, щодо якого така дія здійснюється (конкретне передане майно; об'єкт, який створюється в результаті виконання роботи, або результат наданої послуги і т.д.), розглядається як об'єкт договору [8].

Відзначимо, що саме на чіткій диференціації предмета цивільно-правового договору, який є дією чи сукупністю дій, вчинення яких призводить до досягнення правової мети договору, та об'єкта, яким є майнові блага (майно, роботи, послуги), безпосередньо пов'язані з предметом договору, ґрунтується друга доктринальна концепція розуміння сутності природи цивільно-правового договору, яка знаходить широкую підтримку серед вітчизняних дослідників. Так, С. І. Шимон зазначає, що предметом договору є основна дія (сукупність дій), яку слід вчинити для досягнення мети договору; для поименованих у законі договорів ця дія визначена у законодавчій дефініції договору». Натомість об'єктом зобов'язання як цивільного правовідношення виступають майнові блага, яких стосується предмет договору [4, с. 63]. На цьому наголо-

шує й Т. В. Боднар, на думку якої предметом договору є зобов'язання як правовідношення; предметом договірної зобов'язання – вчинення конкретних дій (передання майна, сплати грошей тощо); «матеріальним об'єктом договірної зобов'язання» є майно (товар, гроші), які сторони повинні надати; предметом виконання є майно (товар, гроші), які сторони надають на виконання договору [9, с. 156].

Ще однією доволі поширеною в доктрині є позиція щодо комплексного розуміння предмета договору одночасно і як дії, і як майнових благ. Зокрема, О. А. Сурженко вважає, що предмет договору залежно від його виду може містити в собі два елементи чи один. Предмет договору, на його думку, містить два елементи: дії сторін та річ – для договорів купівлі-продажу, поставки, авторський тощо; дії сторін і те, на що вони спрямовані, – для договору підряду. Один елемент містить предмет договорів доручення, комісії, перевезення. Цей елемент – дії, до яких зобов'язуються сторони [10, с. 134–135]. Цей підхід підтримує й І. В. Стрижак, на переконання якого, предметом будь-якого договору завжди будуть певні дії з об'єктами цивільних прав – передача речі, ремонт будинку, виготовлення продукції, надання страхових чи інших послуг тощо [11]. Своєю чергою, М. М. Гудима зазначає, що справжнє значення предмета договору полягає не лише у визначенні кола майнових об'єктів, але і закономірностей їх обороту, тобто закономірностей діяльності суб'єктів права з приводу цих об'єктів. Із цієї точки зору предмет цивільно-правового договору повинен включати і дії його сторін із забезпечення його виконання, тобто реалізації своїх прав і обов'язків відносно відповідних об'єктів прав [1, с. 185].

Якщо проаналізувати вищевказані підходи до розуміння сутності предмета цивільно-правового договору із позицій відповідності їх загальнофілософському значенню категорії предмета як квінтесенції того чи іншого явища, сутнісного ядра, вважаємо, що найбільш виваженою та доктринально обґрунтованою є концепція щодо сприйняття предмета цивільно-правового договору як основної дії чи сукупності дій, вчинення яких призводить до досягнення правової мети договору, адже, по-перше, саме специфіка дій, вчинюваних сторонами договору на виконання його умов, є ключовим критерієм диференціації цивільно-правових договорів, здатним якісно та змістовно відобразити правову природу тієї чи іншої домовленості та відмежувати її від іншої; по-друге, у процесі вироблення концептуальних

положень договірної права, зокрема, у питанні визначення предмета договору, слід керуватися принципами уніфікованості та універсальності, які дозволяють застосувати певний підхід до усіх договірних конструкцій, з огляду на що позиція щодо розуміння предмета договору як дій та майна на тлі відсутності у деяких договірних конструкцій майнового об'єкта, на який відбувається вплив з боку сторін договору, не вбачається доречною; зазначене набуває особливої актуальності у контексті дослідження предмета договору управління чужими справами; по-третє, майно чи майнові блага, щодо яких здійснюються дії, що складають предмет договору, лише індивідуалізують та уточнюють останній, проте не надають розуміння сутності домовленості та її мети як регулятора певного виду цивільних правовідносин, на відміну від основних дій, які повинні вчинити сторони на виконання договору; при цьому специфіка цих дій відображає каузу (юридичну мету, підставу, направленість) договору, яка, своєю чергою, слугує засобом розмежування цивільно-правових договорів одне від одного.

З урахуванням зазначеного вбачається, що підхід щодо включення у розуміння предмета договору майна чи майнових благ, який підтримується вітчизняними дослідниками та знаходить своє відображення у положеннях цивільного законодавства, очевидно, заслуговує на справедливую критику як такий, що: а) не відповідає істинній сутності категорії предмета цивільно-правового договору; б) не може бути застосований до усіх різновидів договорів як універсальний; в) не здатен слугувати концептуальним підґрунтям для диференціації договорів і побудови їх цілісної системи, з огляду на що потребує ревізії та переосмислення з боку нормотворчих органів, особливо на тлі активних процесів рекодифікації цивільного законодавства України. Вважаємо, що під предметом цивільно-правового договору слід розуміти сукупність визначених домовленістю між сторонами найбільш сутнісних дій, що здійснюються на виконання умов договору шляхом впливу на певний майновий об'єкт з метою досягнення правової мети договору та відображають зміст домовленості між сторонами. Вважаємо, що запропонована дефініція є універсальною, відповідає основним доктринальним положенням договірної права та може бути застосована для визначення предмета усіх цивільно-правових договорів, як тих, що опосередковують обіг майнових благ, так і тих, що не пов'язані з останнім.

Висновки. Екстраполюючи зазначене на досліджувану договірну конструкцію, робимо висновок про те, що предметом договору управління чужими справами є дії юридичного та фактичного характеру, здійснювані управителем у процесі реалізації делегованих установником управління повноважень з управління справами останнього з метою забезпечення упорядкованості справ установника управління у тій чи іншій сфері його життя чи діяльності. На нашу думку, саме такий підхід до розуміння предмета договору управління чужими справами здатен, по-перше, вичерпно відобразити сутність і основне призначення цього договору як регулятора певного виду цивільних правовідносин, його функції у механізмі договірного регулювання, а по-друге, розкрити специфіку його правової мети та тих результатів, яких прагнуть досягнути суб'єкти цивільних правовідносин при використанні досліджуваної договірної конструкції.

Водночас, поряд із предметом слід окремо виділити й об'єкт цього договору як самостійну категорію, що відображає те, з приводу чого здійснюється діяльність сторін договору, яка складає його предмет. Не вдаючись до детального аналізу питання про сутність об'єкта договору, яке є також доволі дискусійним, вважаємо за доцільне підтримати думку І. В. Борщевського, який зазначає, що вирішувати питання щодо визначення об'єкта договору слід, виходячи з норм ЦК України. Так, ст. 177 ЦК України зазначає, що об'єктами цивільних прав є речі, гроші, цінні папери, цифрові речі, майнові права, роботи та послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, а також інші матеріальні та нематеріальні блага. Тотожність об'єкта прав і об'єкта правовідносин є прийнятою в науці цивільного права – право є завжди елементом правовідношення, і тому поняття «об'єкт права» і «об'єкт правовідношення» збігаються [12].

На підставі зазначеного робимо висновок про те, що об'єктом досліджуваного договору є послуга з управління чужими справами, яка полягає в забезпеченні управителем стану впорядкованості й організованості тієї чи іншої сфери діяльності установника управління на підставі делегованих управителеві повноважень. При цьому у процесі чи за наслідком здійснення таких повноважень допускається виникнення певного об'єктивованого результату, наприклад, додаткового прибутку юридичної особи корпоративного типу у вигляді грошових коштів,

однак такий результат не є складовою правової мети договору та позбавлений самостійного характеру. Послуга з управління чужими справами як об'єкт досліджуваного договору нерозривно пов'язана з предметом останнього і ним обумовлюється.

Список використаної літератури:

1. Гудима М. М. До питання про поняття предмета цивільного договору. Науковий вісник Ужгородського національного університету : Серія: Право. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2013. Вип. 23. Ч. 1. Т. 1. С. 183, 185.
2. Мороз О. В. Предмет цивільно-правового договору. Право та інновації. 2020. № 1. С. 41.
3. Hugh Evander Willis. Subject matter. Columbia Law Review, Vol. 9. № 5 (May, 1909), P. 419–420. URL: <https://www.jstor.org/stable/1109895?seq=8> (дата звернення: 20.10.2024).
4. Шимон С. Об'єкт і предмет договору і цивільного правовідношення: нотатки до наукової дискусії. Юридична Україна. 2011. № 4. С. 62–63.
5. Словник української мови: в 11 томах. Том 7, 1976. С. 527. URL: <http://sum.in.ua/s/predmet> (дата звернення: 20.10.2024).
6. Словник української мови: в 11 томах. Том 5, 1974. С. 495. URL: <http://sum.in.ua/s/ob.jekt> (дата звернення: 20.10.2024).
7. Ходико Ю. Співвідношення об'єкта цивільних правовідносин (прав) та об'єкта цивільно-правового договору. Юридична Україна. № 3, 2009. С. 56.
8. Воробйова О. В. Складання договору. URL: (дата звернення: 20.10.2024).
9. Боднар Т. В. Договірні зобов'язання в цивільному праві (Заг. положення) : навч. посіб. К. : Юстініан, 2007. С. 156.
10. Сурженко О. А. К вопросу о предмете договора в гражданском праве. Проблемы законности : респ. міжвідом. наук. зб. / відп. ред. В. Я. Тацій. Х. : Нац. юрид. акад. України, 2002. Вип. 53. С. 134–135.
11. Стрижак І. В. Проблема визначення поняття «предмет договору». Вісник Академії митної служби України. Серія: «Право». 2010. №2 (5). URL: [http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21D BN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/vamsup_2010_2\(5\)_22.pdf](http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21D BN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/vamsup_2010_2(5)_22.pdf) (дата звернення: 20.10.2024).
12. Борщевський І. В. Договір найму (оренди) нерухомого майна : дис... канд. юрид. наук: 12.00.03. О., 2004. 204 с.

Kartashov V. V. The subject of the contract for the management of other people's affairs

The article is devoted to the study of the peculiarities of the subject of the contract for management of other people's affairs. The author criticizes the approach to understanding the subject matter of a contract as property or property benefit, since it conceptually makes it impossible to differentiate civil law contracts and negates the purpose of building their integral system. On the basis of the analysis of a number of theoretical works, it is established that the most balanced and doctrinally sound is the concept of perceiving the subject matter of a civil law contract as the main action or a set of actions which lead to achievement of the legal purpose of the contract, since, firstly, it is the specifics of actions performed by the parties to the contract pursuant to its terms which is the key criterion for differentiation of civil law contracts, capable of qualitatively and meaningfully reflecting the legal nature of a particular agreement and distinguishing it from another. The subject of a civil law contract should be understood as a set of the most essential actions determined by agreement between the parties, which are carried out pursuant to the terms of the contract by means of impacting a certain property object with a view to achieving the legal purpose of the contract and reflect the content of the agreement between the parties. Based on the above, the subject of a contract for the management of other people's affairs should be understood as actions of a legal and factual nature performed by the manager in the course of exercising the powers delegated by the settlor to manage the latter's affairs in order to ensure the orderliness of the settlor's affairs in a particular area of his life or activity. Along with the category of the subject matter, the author also distinguishes the object of this contract as an independent category which reflects what the parties to the contract are engaged in, and which constitutes its subject matter. It is proposed that the object of the contract for management of other people's affairs should be understood as a service which consists in ensuring by the manager of the state of orderliness and organisation of a particular area of activity of the manager on the basis of the powers delegated to the manager.

Key words: civil legal relations, contract, contract for the management of other people's affairs, subject of the contract, object of the contract, property, service.